

Cèlia CAÑELLAS i Rosa TORAN: *Escolaritzar Barcelona. L'ensenyament públic a la ciutat, 1900-1979*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona - Museu d'Història de Barcelona, 2020, 495 pàgines.

Ciutat i escola. Escola i ciutat. Oferir una mirada sobre la ciutat de Barcelona des de l'escola. Construir un relat d'història urbana de l'escola que ens permeti seguir l'evolució de l'ensenyament públic inclòs dins del de la ciutat. Es tracta que, més enllà de la predominant història de les idees pedagògiques, bastim una història sociopolítica de l'educació a través d'elements i accions tan quotidianes com les relacionades amb l'escola, per relatar l'evolució de la història de la ciutat donant-li el protagonisme a les classes populars, les invisibilitzades «veus baixes».

Barcelona i l'escola pública són les protagonistes. Per tant, cal indagar com influeixen en el paisatge urbà i humà de la ciutat les escoles, ubicades en uns edificis i uns espais determinats, i quines han estat les dificultats, els avanços i els retrocessos en el procés d'escolarització. Per aconseguir-ho, les autores han escrit un innovador i interessant relat d'història urbana de l'escola del segle xx, centrant-se en l'escolarització pública obligatòria, i dotant les institucions municipals de la importància que han tingut en cada moment, bé sigui per la seua declarada intervenció o inhibició de les tasques educatives. De manera simultània, podem percebre els contrastos entre la idealitat de les propostes legals i la freqüentment trista realitat quotidiana.

Com que es tracta d'un relat urbà, un llibre sobre la ciutat, és lògic que sigui el Museu d'Història de Barcelona qui se n'encarregui de l'edició, la d'una obra que, estructurada en dues parts diferenciades i complementàries, ens permet resseguir els condicionants dels canvis en l'evolució de l'ensenyament públic a la ciutat de Barcelona des de començaments del segle xx fins l'any 1979, quan s'aprova l'Estatut d'autonomia de Catalunya i es constitueixen els primers ajuntaments democràtics després del franquisme.⁵

La primera part s'ubica dins d'aquest temps, i amb el títol «Canvi social, necessitats educatives i actuacions institucionals» ens ofereix un recorregut cronològic per les sis etapes en què les autores l'han dividida, tot seguint criteris d'esdeveniments polítics i dels canvis educatius produïts:

- 1900-1931: Modernització, alfabetització i escolarització.
- 1931-1939: Canvi polític i democratització educativa.
- 1939-1951: Centralisme, adoctrinament i relegació de l'ensenyament públic.
- 1951-1957: Contra la penúria educativa.
- 1957-1970: Desenvolupament i noves necessitats formatives.
- 1970-1979: Transformació del sistema educatiu, exigències socials i canvi polític.

La primera etapa és la de les il·lusions, quan, mitjançant l'acció conjunta de les autoritats municipals i de la Mancomunitat, es confecciona un pla de construccions escolars i d'escolarització que posa Barcelona en el mapa europeu de la modernitat. Per a les autoritats municipals, *modernitzar* vol dir construir un sistema escolar públic que inclogui pràctiques escolars innovadores i renovadores, i que intenti satisfer les necessitats de les classes més desfavorides. Malgrat tots els esforços, però, el canvi escolar no arriba a la majoria de la

5. La publicació es pot trobar en línia: *Escolaritzar Barcelona. L'ensenyament públic a la ciutat, 1900-1979* | Museu Història de Barcelona | Ajuntament de Barcelona [consulta: 14 de gener de 2022].

població, encara que cal dir que és en aquesta època quan es comencen a construir els grans grups escolars, que inclouen la graduació de l'ensenyament i que dinamitzen les zones urbanes on s'ubiquen. El edificis són autèntics palaus del saber, en un desig de proporcionar a la gent menuda uns espais que simbolitzen la modernitat de l'educació.

Arriben els anys republicans, que comporten nous principis: escola unificada, solidària, democràtica, laïcista, en català i formadora de bons ciutadans i ciutadanes. Són temps de desenvolupament urbà i educatiu, en què les autoritats autonòmiques intervenen directament, i els seus avanços es resumeixen en la que serà, durant el període revolucionari, l'exigència del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada): «cap nen sense escola, cap escola sense mestre». Hi ha continuïtat i sorgeixen noves experiències de secundària com l'institut escola o els instituts obrers que comencen a democratitzar l'ensenyament secundari.

I després ve la desfeta. Urbana i educativa. En els anys quaranta, Barcelona és una ciutat destrossada per la guerra i les penúries econòmiques de la postguerra. S'adoctrina els nens i nenes, segregats, en els principis del nacionalcatolicisme, dins els centres de la predominant xarxa privada, afavorida per la decidida aposta de l'Estat per la subsidiarietat de l'educació i la seua subordinació a l'església catòlica. S'aturen les construccions escolars públiques perquè l'educació no és una prioritat en la ciutat re-construïda pel franquisme.

En la dècada següent cobra importància el fenomen de la immigració. Milers de famílies construeixen habitatges en condicions mínimes d'habitabilitat, configurant barris sense cap projecte d'urbanització ni de serveis públics, i això condueix, entre altres coses, a la reivindicació que es creïn centres que faciliten l'accés a una educació bàsica. I quan, el 1957, arriba a l'alcaldia de Porcioles, sorgeixen moviments veïnals que reivindiquen unes escoles dignes, incloses en una ciutat humanitzada, enfrontats al creixement urbanístic catòlic de la ciutat que fomenta un negoci immobiliari i que ignora les necessitats bàsiques de la ciutadania. En aquests no tan meravellosos anys seixanta va conformant-se una societat plural, que exigeix ampliar l'educació: no n'hi ha prou amb la primària, es vol accedir a la secundària. I la pressió social de cara a les institucions aconseguix la creació dels nous instituts. Al mateix temps es va reconstruint una escola digna i catalana.

La darrera etapa tractada en el llibre és la del període de profundes transformacions, emmarcada per la promulgació de la Llei general d'educació (LGE) i la fi del franquisme. Cal aconseguir que l'escolarització sigui obligatòria fins als 14 anys, la qual cosa implica la redacció d'un nou pla d'edificis escolars, de primària i secundària, tot un repte ple de dificultats que canvia la fisonomia de la ciutat.

Aquesta primera part, documentada amb rigor, amb profusió de dades quantitatives (analfabetisme, escolarització, procedència social de l'alumnat) que ens ajuden a entendre el caràcter i l'evolució dels esdeveniments ocorreguts, és completada i complementada amb una segona en què, amb el títol «Estudiar a Barcelona: l'escola Baixeras i els instituts Infanta Isabel d'Aragó i Joan d'Àustria», se'ns descriu en quatre capítols com van transcórrer, en la pràctica d'aquests tres centres educatius, els fets explicats en cadascuna de les etapes de la primera part.

Sense perdre el rigor documental, la narració cobra una rellevància especial gràcies a la inclusió dels relats autobiogràfics de les trajectòries de la comunitat educativa que va passar per les seues aules. S'hi apleguen experiències i sentiments que ens expliquen com va ser l'escola viscuda, com han sobreviscut els fets educatius en la memòria dels que en foren el protagonistes: alumnat i/o professorat.

La Baixeras, primera escola pública municipal ubicada a la ciutat vella, en un espai monumental construït amb intencionalitat educativa els anys vint, és un autèntic aparador de la nova escola pública que va conèixer la seua esplendor els anys republicans. Els testimonis escollits ens parlen de les realitats innovadores dels primers temps, i també de les

mancances –d'espai, materials, metodològiques–, de l'obligada castellanització, de les activitats catòliques i franquistes, i de la seua decadència, paral·lela a la del barri, dels darrers anys. I les lluites de les famílies per conservar-la, com a part inseparable de la seua geografia urbana i humana.

Per la seua part, els instituts Infanta Isabel d'Aragó (femení) i Joan d'Àustria (masculí), ubicats a la Verneda, relacionats amb la promoció d'un polígon d'habitatges, ens expliquen com els nous centres de secundària sorgeixen units a l'evolució dels nous barris de la «gran Barcelona». Problemes d'urbanització i educatius. Una història viva, en gran part desconeguda i per escriure, com és la de l'escolarització en el darrer franquisme, repleta de lluites i esperances, ens es relatada amb rigor i amenitat per les autores.

El llibre inclou uns annexos finals. Els dedicats, d'una banda, als projectes de centres escolars del CENU per districtes (1937-1939) i, de l'altra, a l'arranjament escolar de la ciutat de Barcelona de 1944, cosa que facilita una interessant comparació entre els dos períodes. Són molt útils els índexs de sigles, taules, gràfics i plànols i il·lustracions. I cal destacar les magnífiques fotografies que, per si soles, permeten una lectura de l'evolució de la ciutat i de les pràctiques educatives, i també la profusió de plànols que ens ubiquen, en cada període, en les trames urbanes i educatives.

Les autores, en fi, construeixen un veritable estudi de la geografia urbana de l'escolarització de Barcelona en les prop de vuit dècades tractades, i ens remeten al paisatge sentimental d'alumnat i professorat d'aquells anys. A més, obren una porta a la confecció d'altres estudis que el puguin completar i afegir noves mirades i temes.

Per exemple, en reivindicar la conservació d'elements arquitectònics i dels materials que s'ubiquen en els centres, enceten un debat apassionant sobre si cal mantenir l'ús actual educatiu d'uns edificis magnífics, però pensats per a les necessitats pedagògiques de fa un segle, o dedicar-los a altres usos, de caràcter cultural i/o educatiu. Es tracta de mantenir estructura, mantenir records, crear museus pedagògics..., o no.

Un altre camí obert és el d'estendre l'estudi a uns altres nivells educatius: infantil, secundària, formació professional, formació d'adults...

Tot un seguit de reptes que ens han sorgit gràcies al magnífic treball de Cèlia Cañellas i Rosa Toran, les quals han iniciat el camí per a l'estudi d'un tema clau, el d'urbanitzar l'educació. Només ens cal animar-les que continuïn investigant i divulgant les seues troballes en publicacions tan excel·lents en contingut i edició com la que us presentem.

M. del Carmen AGULLÓ DÍAZ*
Universitat de València

* María del Carmen Agulló Díaz, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7097-1070>.